

crkva u svijetu

RAZMIŠLJANJA

CARSTVO ANTIKRISTA U VIZIJI DOSTOJEVSKOGA

Ivan Mužić

Dostojevski je savršeno shvatio i izložio u svojem djelu da je, ako Boga nema, čovjeku sve dopušteno, kako čovjek tada sebe zamišlja Bogom. Htijući napisati roman pod naslovom *Ateizam* Dostojevski je nakon anarhističkog ubojstva studenta Ivanova u Rusiji napisao (1871.—1872.) roman *Demoni*, u kojem je u šigaljevštini prikazana vizija budućnosti antikristovskog totalitarizma. Jedan junak ističe kako Šigaljev predlaže podjelu čovječanstva na dva nejednaka dijela u smislu, da jedna desetina dobiva osobnu slobodu i neograničeno pravo nad devet ostalih dijelova, koji moraju izgubiti osobnost i pretvoriti se u neku vrstu stada i uz neograničenu poslušnost nizom preporođavanja prvobitne nevinosti, stići u neku vrstu prvobitnog raja, premda će uostalom morati raditi. Drugi junak (Verhovenski) opisuje budućnost po Šigaljevu u smislu: da svaki član društva motri drugoga i da mora biti doušnik. U toj budućnosti svi su robovi, a u ropstvu jednaki, dok se velike sposobnosti proganjaju ili kažnjavaju, i to tako, da se Ciceronu odsjeća jezik, Koperniku spale oči, a Shakespeare se kamenjuje. U tom društvu valja se pripremiti na poslušnost, naobrazba nije potrebna, želja za naobrazbom već je aristokratska želja, dok je želja za malo obitelji ili ljubavi već želja za vlasništvom. Želja se ubija, a dopuštaju se pijanstvo, spletke, doušništvo, daje se maha nečuvenom razvratu, a svaki genij gasi se još u ranom djetinstvu. Želja i patnja ostaju rezervirane samo za upravljače robova. Dostojevski je po realnosti ove vizije suvremenik Orwela.

U *Dnevniku pisca* za g. 1873. Dostojevski se osvrnuo na masonsku kriticu o slobodi, bratstvu i jednakosti. Po njemu slobodu u smislu: da čovjek čini što ga je volja, ima onaj, tko ima milijune, dok je čovjek

bez milijuna onaj, s kojim drugi čini sve što hoće. Osim slobode postoji i ravnopravnost pred zakonom, kaže Dostojevski, pa dodaje, da nju takvu, kakva sada postoji, svaki Francuz može smatrati osobnom uvredom. Zapadni čovjek, piše Dostojevski dalje, priča o bratstvu kao o velikoj sili, koja pokreće svijet, a ne može se sjetiti, da se ono ne može stvoriti, ako već ne postoji. Bratstvo se ne može stvoriti, ono se samo stvara, ono je od Boga dano i nalazi se u samoj ljudskoj prirodi, dok u francuskoj i uopće zapadnoj prirodi postoji suprotstavljanje svoga ja cijeloj prirodi, svim ljudima, a iz takva isticanja samog sebe nije se moglo roditi bratstvo. Po Dostojevskom preporod je moguć tako, da čovjek sebe žrtvuje u korist svih. U *Dnevniku pisca* on je u siječnju 1876. na pitanje, što bi se dogodilo, kad bi vragovi odmah pokazali svoju moć i zatrpali čovjeka otkrićima, kad bi se iznenada sva znanja srušila na čovječanstvo kao poklon, i kad bi se tada ljudi osjetili zasuti srećom, zatrpali materijalnim blagom i bez ugnjetavanja — odgovorio, da bi to bila tragedija za čovjeka. On je naime napisao da bi ljudi iznenada uvidjeli, da više nemaju života, slobode duha, svoje volje i svoje osobnosti, da je iščezao čovječji lik i pretvorio se u životinjski lik roba, živinčeta, i čovječanstvo bi počelo gnjiti, ljude bi prekrile rane i oni bi počeli gristi svoj jezik u mukama videći, da im je život uzet za kruh, »za kamenje pretvoreno u kruh«. Ljudi bi tada shvatili, da nema sreće u neradu, da će ugasnuti misao koja ne stvara, da je nemoguće voljeti svoga bližnjega ne žrtvujući za njega od svojega rada, da je odvratno živjeti besplatno i da »sreća nije u sreći, nego u njezinu postizavanju«. Nastala bi tuga i dosada, jer je sve urađeno i sve poznato, i samoubojice bi se pojavljivali u gomilama, a ne kao do sada pojedinačno, dok ne bi ostali možda zavapili Bogu, da je u pravu, kad je rekao, kako čovjek ne živi samo o kruhu.

Zabrinut nad sudbinom čovjeka, Dostojevski je — čiji su preci inače bili katolici, i koji je osobno ruskom pravoslavlju pridavao mesijansko svjetsko značenje — istaknuo misao, kako je Zapad, dakle ne kršćanski čovjek uopće, izdao Krista, i zbog toga je optužio katolicizam, tvrdeći, da je francuski socijalizam, koji znači »nasilno« sjeđinjavanje ljudi, produžetak katoličke ideje. On je čak Rimokatoličku crkvu — papu — uzeo kao uzor za lik Velikog Inkvizitora, koji optužuje Krista, što je previše visoko sudio o čovjeku, tvrdeći mu, kako bi bio bliže ljubavi, da je od njega manje tražio, jer bi čovjeku teret tada bio lakši. Inkvizitor predbacuje Kristu, što nije prihvatio treći savjet Silnog duha i uzeo mač carev, jer bi tada utemeljio svjetsko carstvo i pružio svjetski mir, t. j. ispunio sve, što čovjek traži na zemlji. Sam junak ove priče — glade kojega su se Aljoša i Ivan složili da ne vjeruje u Boga i kako je u tome sva njegova tajna — priznaje, kako je on uz njega (vruga). I po mišljenju mnogih Veliki Inkvizitor je Antikrist ili, bolje rečeno, on svojim postojanjem tijekom stoljeća reprezentira antikristovski duh kao simbol jednog od mnogih antikrista u povijesti. Legenda Dostojevskoga ima nejasnoća, ali je bitna sama problematika, s kojom se svijet tada suočavao i bez Dostojevskog.

Veliki Inkvizitor ima pravo, kad tvrdi, da su samo pojedinci (»desetine tisuća«) pošli iz ljubavi za Kristom, dok ostali (»milijuni«) nisu imali

snage radi nebeskog kruha žrtvovati zemaljski. Kristovu vjeru u čovjekovo ostvarivanje evanđelja ljudska povijest doista nije potvrdila, iako je zakon, koji je donio Krist takav, da bi ga čovjek mogao vršiti. Životi svetaca, koji su također ljudi, to potvrđuju. Tako ova problematika dobiva dva aspekta, koja Dostojevski nije razgraničio u svojoj priči. Svi oni, koji su u bilo kojoj duhovnoj strukturi, poznajući slabost ljudske naravi, svjesno zarobljavali duh masa silom čuda, tajne i vlasti zato, da na taj način spase što više duša, svi koji su u tim strukturama bili voljni dati masama i kruh zemaljski, da se manje raščovječe, ostaju svjesne žrtve za vječno dobro bližnjih. Oni su veliki grešnici; oni su i antikristi, ali Krist takvima u svojem božanskom milosrđu može oprostiti. Uostalom, ni on nije apsolutno protiv služenja tim sredstvima. On zna, da ljudi ne mogu živjeti bez kruha, zato hrani mnoštvo na gori, iako je svjestan da čovjek ne živi samo o kruhu. Krist također zna, da je čovjek slab i da njegovu vjeru treba podupirati čudom, pa zato sâm obilno čini čudesa, premda je uvjeren, da vjera, koja bi htjela živjeti samo od čuda, nije vjera. Krist nije za prisilu nad čovjekom, ali nije ni za bezvlađe, pa tjera osobno trgovce iz hrama bičem, kad oni čine sveto-grđe. U ovome je možda tajna davanja Kristova poljupca Velikom Inkvizitoru!

Međutim, istina je da je Veliki Inkvizitor izraz svakog totalitarizma, koji u ime postizanja nebeskog ili zemaljskog raja oduzima čovjeku slobodu i tako ga lišava osobnosti, a to znači pretvara čovjeka u nečovjeka, a sve u ime ljubavi prema čovjeku. Sam Dostojevski bio je svjestan šireg značenja svojega djela, jer Aljoša kaže, da tako misle najgori u čovječanstvu, a Ivan ističe, da i masoni imaju nešto slično toj tajni. Poseban pristup ovoj problematici otvaraju oni, koji niječu Boga, a najčešće i đavla, i hoće da nasilnim sredstvima — jednako putem čuda, tajne i vlasti — ostvare svoje carstvo sreće na zemlji. To su oni totalitarizmi, koji u zamjenu za slobodu, za dušu nude samo kruh zemaljski. Pojedinci iz ovakvih struktura ne djeluju u ime viših ciljeva spasenja duše, oni druge totalno poživinčuju, i njih Krist može samo u fantaziji nekog romanopisca poljubiti, oprostiti im. Jer Krist ne oprašta đavlu.

Osim toga, ova problematika neizostavno dovodi i do zaključka o sukrivnji masa za postojanje svih velikih inkvizitora. Kad ne bi bilo suradnje gomila, ni jedan inkvizitor, ni jedan Šigaljev ne bi mogao zavladatai. Veliki Inkvizitor može postojati i ostvarivati svoje namjere samo zato, što masa nema ni sposobnosti da shvati, da se i kako se zarobljuje, ni snage, da se tome suprotstavi, kad bi to i shvatila. Osim toga, masa je uvijek spremna radi kruha svagdanjeg trgovati svojom dušom. Inkvizitor Dostojevskoga kaže, kako će proteći stoljeća i kako će čovječanstvo proglasiti na usta svoje premudrosti i znanosti, da nema zločina, pa da nema ni grijeha, nego da postoje jedino gladni, i ljudi će tada položiti svoju slobodu govoreći inkvizitorima, kako je bolje da ih učine slugama, ali samo da budu siti. Na taj način masa doista može omogućiti i posljednjem Antikristu da zavlada.